

MI A KÖZÖSSÉG?

I.

A társadalomtan és a társadalomfilozófia Aristotelestől kezdve (koinónia-fogalom) Tönniesig s a nyomában járó írókig különböző intenzitással és szerencsével foglalkozott a közösség lényegének kérdésével; úgylátszik azonban, hogy a kutatások napjainkban elhalkultak, holott a közösség kérdései soha aktuálisabbak nem voltak, mint ma, a közösség-eszmének szinte végérvényesnek látszó diadalra jutásával. úgy tűnik fel ma, hogy miközben a közösség-eszme meghatározza a «valódi társulás». alapformáját és irányát, megszűnik elméleti kérdésként szerepelni és csak gyakorlati irányelvként készül szerepét folytatni. Elméleti igény síkjáról leszállva, a közösség problémája a «magától értetődő». gyakorlati kiindulási módok sorába kerül, kiváltképp, mióta elismertté vált az egyik legkiemelkedőbb közösségi életforma: a nép, avagy a nemzet. Sajnos, ez a gyakorlat felé való elhajlás nem biztosít a társadalomtan számára *igazi* fejlődést. A közösség problémája is azon kérdések közé tartozik, amelyek örök problémák maradnak, és egyik kor sem utasíthatja el azt, hogy tovább dolgozzék rajta.

Társadalmi megismerésünk kiindulása a *társadalomszemlélet*. Hogyan állunk e téren? Vájjon nőtt-e vagy fogyott-e a kedvező chance a közösség életének egészséges szemléletére? úgy látjuk, hogy a közösség szemléletének lehetőségei egyre inkább gyérülnek, mert mindenekelőtt egyre kevésbé tudjuk a «közösséget» *egy* pillantással átfogni. Az a szellemi aktus, melyre itt rászorulunk: a *holothetikus*¹ aktus egyre nehezebb. Erre a belső, szellemi aktusra kiváltképp ráébredünk minden

¹A lélektan szétfolyóbb kifejezéssel *synthetikus-nak* mondja.

nagyterjedelmű tárgy szemlélete esetén, az egységképzés nehézségeit érezvén. Az a felfedező, utazó, aki egy ismeretlen, kusza hegyvidéken járt keresztül-kasul, pl. Középázsiában, s amely hegyvidék még nem volt térképezve, kezdetben és sokáig ropant nehézséget érzett annak kifürkésztésében, minő hegyvonulatok, avagy hegycsoportok tartoznak «valóban együvé», ha nem tűnik ki már a pusztára néző tekintés közepett is a hegycsoport egysége. Amidőn a hegység már térképezve van, s az egész egy egységes nevet kapott, nem foglalkozunk ama kezdeti nehézséggel; így a holothetikus aktust, mely rábírt arra, hogy valaminő komplexust «egységnek» fogjunk fel, nyugodtan elfeledjük, s el is szoktuk feledni. Hiszen már *egy* név figyelmet egy komplex tárgy egységére. Amit itt egy, pusztán térbeli egységnél tapasztalunk, ugyanazt a nehézséget fokozottan látjuk a társadalmi élet síkján, kiváltképp «amorf» egységeknél (minő «egy» közönség),¹ de némely «közösség»-nél is, mert míg az egységes hegyláncok és vonulatok legalább *térbelileg* szomszédos tagokból állnak, addig ez sem az amorf egységeknél, sem a közösségeknél nem áll fenn és legalább is nem szűkségkép áll fenn. Egy író olvasó, konkrét «közönség» («droi publikum») szét van szórva, de egy népi közösségnek sem minden tagja él egy helyre csoportosulva, hanem vannak többé-kevésbé szétszórt tagjai is. Itt már nehezebb megállapítani, kik tartoznak «valóban» egy közösségbe. Az elmélet szempontjából tehát a holothetikus aktusnak különös nehézségei vannak. Ez a nehézség a *spatiális* (térbeli) holothetikus aktus nehézsége.

Ez a nehézség oka annak, hogy egyes közösségeknek mintegy a «körvonalait» olyannyira bajos felismerni, s így azt is, ami egy ily határvonalon belül van, valódi egységként felfogni. *Határvonalról* természetesen a legtöbbször nem lehet szó, hanem csak egy közösségi határszegélyről, határsávról, mely esetenként többé-kevésbé széles, s bizonytalan átmenetet jelent két, szomszédos közösség között. Bizonyos közösségfajoknak ezen határolhatatlansága okozta azt, hogy nem egy szociológus a közösséget már nem egy, határozott karakterű

¹ V. ö. Dékány: Une forme élémentaire de la vie sociale. Revue intemat. de sociologie. 1929.

emercsoportnak fogta fel, hanem már csupán mint a társas életnek egyik «elvét», avagy a társulásnak egyik «stílusát».

Másrésről: egy közösség *mindig* történeti lény, azaz tagjai *időbeli egymásután szempontjából* is együvé tartoznak. Egyes esetekben már az is roppant nehézséggel jár, hogy megállapítsuk azt az évtizedet, sőt évszázadot, amely időtől fogva egy bizonyos emercsoport «már egységnek». és pedig éppen egy «közösségnek» számítható. Ez a nehézség egy *temporális* holothetikus aktus nehézsége. Valóban nem kevés gondot okoz a társadalomtörténésznek az, hogy a közép- vagy újkor mely századától kezdve beszéljen pl. olasz, avagy francia «nemzetről», hiszen a középkor uralkodó közösségi formája sokkal kevésbé a *népi*, mint inkább a *regionális* közösség, s ez utóbbi évszázadokon át eltakarja, elhomályosítja az előbbit. Még az oly kicsiny közösségnél is, minő a családi közösség, több esetben nehéz pontosan megállapítani, mikor «keletkezett», hiszen nem minden családi közösség alakul meg egyidejűleg a törvényes házasságkötéssel. A regionális közösségek, egy kanton, egy territórium «megalakulása» hasonlóképp sokszor ki nem nyomozható.

Már előre áttekintést nyújtunk a közösségek fajairól, hogy legalább terminológiailag tisztán állhassanak előttünk a «közösségek» körébe tartozó egységek.

1. A társadalomban legkisebb egység egy kis közösség: a *család*, mely a társadalom alapközösségének tekintendő. 2. Nagyobb, már csak a régibb társadalomtörténetben szereplő közösségek: a nemzetség és a törzs. Mivel főképp a jelenről kívánunk szólni, ezeket ez alkalommal számításon kívül hagyjuk.

3. Ugyancsak kisközösség, de már térbeli alapon: a *szülőföld*.

4. Nemcsak a múltban, de a jelenben is szerepet játszanak a többé-kevésbé terjedelmes *regionális* (territoriális) *közösségek*. 5. Legkiemelkedőbb, nemcsak extenzív, de intenzív egység: a *nép* vagy a nemzet (a két fogalom különbségét e tanulmány kereteiben még csak nem is vázolhatjuk). A szupernacionális egységek közt számításba jönnek: 6. a *vallásos közösségek*, minők a mohammedán világban gyakoriak: a közös vallásos alap *tuldominál* minden más kulturális összeforrasztó tényezőt. A következő, két szupernacionális egység kevésbé a jelen, mint inkább a jövő társadalmában szerepel, s *ma* inkább csak poten-

ciális egységnek mondhatjuk: ez 7. a *kultúrkör*, melyre kiváló példa a középkori Nyugat- és Középeurópa (Ranke: «germanisch-romanischer Kulturkreis»), és végül 8. legtágabb és egyben — eo ipso — leglazább közösség: az *emberiség*, amely — látható — a közösségi eszme határeseteként szerepel.

Szükségünk volt erre az áttekintésre; láthatjuk egyrészt, hogy a közösségek nemei nem nagyszámúak, másrészt látjuk, hogy ezek növekvő nagyságuk szerint bizonyos sorrendbe állíthatók, továbbá extenzitásukkal arányban fogy az intenzitásuk; mégis ily alapon a közösségeket szembe tudjuk majd állítani azokkal a társas egységekkel, alakulatokkal, amelyek *nem* tekinthetők közösségeknek.

Ezek a nem-közösségek az igen sokféle társadalmi alakulatok sorában, legfőképpen az *organizációk*, oly alakulatok, amelyeknek működése kiválóképpen szembeszökő, igen sok esetben hangosan adnak jelt működésükről, mint a cégek, egyesületek, pártszervezetek, állami szervek stb. Ezek működtetésében áll legelsősorban a modern *aktivizmus*. Ezek képviselik a modern életritmust.

A mai ember számtalanszor ezen, modern stílusú és céltudatos szervezetekre szorul rá élete folyamán. Ezekkel az organizációkkal szemben a régi időkre emlékeztető «közösségek» úgy tűnnek fel, mint amelyek a mai organizációk működésének a «háttérében» vannak, avagy az organizációknak pusztán a távoli «feltételei»: a közösségek csak azért vannak, hogy az organizációk működhessenek. Ebbe a társadalomképbe illeszkedik bele a fel-növő modern ember a maga társadalomszemléletével.

A mai társadalomszemlélet egyoldalú nézőpontról, az organizációk káprázatos működésétől befolyásoltatva indul ki. Ennek tulajdoníthatjuk a modern ember egyre növekvő közösség iránti közömbösségét, sőt idegenségét. A *társadalomszemlélet* célja nem az elméleti eligazodás a társadalmi alakulatok káoszában, hanem csupán egy gyakorlati célú ismeretszerzés, tehát az ismeret lezárva marad egy pragmatiztikus igény körében. Az alkotó ember — s ez, feltételezhetjük, a társadalom többsége — szívesen foglalkozik a közösségeknél sokkal konkrétabb formában jelentkező organizációkkal, amelyekben a modern aktivizmus mintegy összesűrítetten kulminál.

A modern társadalomszemléletnek ezen, karakterológiai és társadalmilag érthető egyoldalúsága igen kedvezőtlen a közösségek életének a felfogására nézve. A mai társadalomszemléletben rejlő pragmatizmus természetszerűleg hat a társadalmi elmélet szakembereire is: ezek is egyre szétfolyóbb alakban veszik észre a «régi stílusú» közösségeket, azok belső életét halványabb színben látják, illetve kevésbé intenzíven élik át; külső kapcsolódásaikat — pl., hogy minő viszonyban van a regionális és a népi közösség — már nem is igen hajlamosak megfigyelni. Így esik meg az, hogy a népi közösségben már egyre inkább figyelmen kívül marad az, hogy az nemcsak egy származásbeli közösség, hanem mindig geográfiai, szomszédságbeli közös élet is áll a nép, vagy nemzet egysége mögött, oly mértékben, hogy a szomszédságból következő erkölcsi kötelmek még akkor is igen fontosak, amidőn a származásbeli hasonlóság csekély.

Az elmélet és a gyakorlat egyaránt csekélyebb eredményekre jut, ha a fentemlített nehézségeket — a spatiális, a temporális holothetikus aktus különös nehézségeit, az organizációk túldomináló voltát — nem sikerül elvileg és részleteiben legyőznünk.

Van ezenkívül egy utolsónak említhető nehézség is a közösségek kellő tágasságú és mélységű felfogásában: ez problémánk *fenomenológiai* oldalának kiemelése, a «lényegszemlélet» kellő szerepe. Sajátságos e téren három szociológiai iskola egyoldalú hatása:

1. egy *szociológiai historizmusé*, mely a közösség kérdését minden áron egy-egy történeti «stádium» magyarázatával akarja megválaszolni; tudjuk, már Tönnies két *stádium*-ként tünteti fel a «Gemeinschaft» és «Gesellschaft» ellentétét. Ezzel szemben ma, úgy véljük, célszerű egyszerűen két «struktúrát» állítani szembe, tekintet nélkül arra, hogy egyik is, másik is minő «stádiumhoz» tartozik.

2. Egy *szociológiai pszichologizmus* szintén hátráltatóan hat problémánk kellő felvételére nézve. Tönnies itt is tipikusan a maga korának gyermeke; műve telve van lélektani műszavakkal (minők a «Wesenwille» és a «Willkür») és szempontokkal. Ezzel szemben, ha el is ismerjük a lélektani magyarázatok

nagy fontosságát, egy pusztán pszichológiailag beidegzett kutatói mentalitásnál *többet* és szélesebbet kell követelnünk.

3. A «*formdlis szociológia*». egyoldalúságával szemben is védekeznünk kell. Ez a fennálló «viszonyokat» önállóaknak tekinti, azokat igyekszik tüzetesen elemezni, egy vérszegény «geometriát» telepít a szociológiai kutatás közepébe, holott: *a viszony csak függvénye a funkciónak*. Egy társadalmi egység — kivált egy közösség — *élete*, életösszefüggése és funkciói, gazdagabb problematikát mutatnak, mint aminő a «viszonyok» formaelemzésével kikutatható. A szociológiai formalisták finom munkája elismerést érdemel, a hibájuk csak az, hogy egy másodlagos kérdést tesznek elsőlegessé, központi problémává, és kiindulássá.

II.

A közösség lényegének meghatározása felé indulván, legelső kutatási hipotézisünk így hangzik: a közösségek, más társulásfajokkal szembeállítva, a *sui generis intenzív* alakulatok közé tartoznak; röviden: a közösség intenzív, bensőséges társulás.¹ Igen meggyőző ez a kiindulás, kiváltképen, ha arra gondolunk — ami természetes is a mindennapi társadalomszemlélet közepett —, hogy minő intenzív egység a család, avagy a nemzet, a nép, viszont minő laza, felületes és extenzív egység egy tagjaiban folyton hullámzó tömeg, egy áruház, általában egy tagjaiban fluktuáló gazdasági üzem, amely folyton ki- és belépő tagokból áll; és még ha annak személyzeti állománya jobbára állandó volna is s tagjainak gazdasági léte, megélhetése függ alkalmaztatásuktól, mégsem mutatja a köznapi élet azt, hogy egy üzem tagjai szívok mélyével függnek az üzem sorsán, mint ahogy a családjuk sorsa átlagosan egybeesik legbenső énjükkel. Az egyén és a család lelki összeforradása maximális, s ugyanilyen legalább is a történet válságos periódusaiban az egyén és a nép összeforrottsága. Azok a társas alakulatok, amelyek nem

¹ Mint pl. a formalista Vierkandtnál (Gesellschaftslehre. 1928. 2. kiad. 209. 1.), aki a közösségi «viszonyról» (sic!) általában emeli ki, hogy az «bedeutet nach seinem allgemeinen Charakter die *engste* Form der sozialen Verbundenheit *überhaupt*.» Látni fogjuk, hogy ennek ellenkezője is fennforoghat.

tekinthetők közösségeknek, kétségtelenül felszínesebb kapcsolatokból állanak, lazább egyesülések és így — a közösségekkel szemben — «extenzívebb» társas alakulatok; a közösségek tehát — mondják — *általában* intenzívebbek.

Két csoportba oszthatjuk a közösségekkel szemben felvett, elképzelt többi alakulatokat: 1. a mesterséges szervezetekre, minők a gazdasági üzemek, avagy az egyesületek.

2. amorf alakulatokra, minők a köznapi csoportosulások, tömegek és a kisebb-nagyobb méretű közösségek; ezek megvilágítása nem tartozik jelen fejtegetésünk körébe.

Ezekkel állítottuk szembe a közösségeket, szorosabb, azaz morfológiai¹ értelemben.

Bármennyire meggyőzőnek látszik is az a kiindulás, mely szerint a közösségek «általában» intenzívek, szemben másnemű alakulatokkal, úgyhogy a közösségekre gyakran mint az «igazi» társulások példáira szoktunk tekinteni, meg kell vizsgálnunk kiindulásmódunk helyességét. Mindenekelőtt célszerű lesz figyelembe venni in concreto a közösségek fajait, melyeknek fentebb már megadtuk áttekintés céljából a felsorolását. Ezt némiképp még egyszerűsíthetjük is, a 7—8-féle közösséget 4-re próbáljuk redukálni. Egyes közösségeket ugyanis a mai társadalom szempontjából vagy immár lassan kikapcsolódóban, legalább is elhalványodóban lévőnek látunk, vagy pedig eredetileg is kivételes helyen és időben fordul az elő; ez utóbbihoz tartozik a «vallásos életközösség», amelynek példájára a mohammedán világra hivatkoztunk, miután az egész kultúrberendezkedésnek egész kiválókép *központi* alapja a mohammedán vallás. Ezt mellőzhetjük egy általános jellegű felsorolásban, mert másutt ugyanilyen szerepe van a «*kultúrkör*»-ök, amelyben bár *kiváló* szerep jut a vallásos világnézetnek, de ez a többi kultúrelemek közepett sze-

¹A morfológia (Gruppenlehre, Gebildelehre) a szociológiának nézetünk szerint a középponti kérdéseihez tartozik; a morfológia a csoportok fajaival, ezek belső szerkezetével és funkcióival foglalkozik. Nem Durkheim értelmezésében vesszük tehát a morfológia szót (e szó értelmezésére v. ö. Dékány: *Communautés et organisations*. 1940. 4. fejelet. Budapest, Egyet., könyvesbolt). Sajnálatos körülmény, hogy a közösség (Gemeinschaft) és a közös-ség (Gemeinsamkeit) *általánosabb* értelme könnyen összefolynak. Gemeinschaft-on, alább ki fog tűnni, mindig sajtászerű szerkezetű *csoportot* fogunk érteni.

repel anélkül, hogy annak éppen központi szerepére kellene állandóan hivatkozhatnunk. Ha pl. a vallás a középkori gazdasági életnek is alapjául szolgált a «nyugati kultúrkörében, az újkortól kezdve bizonyára többé-kevésbé függetlenné vált a gazdaság a vallásos élet princípiumaitól; hogy helyes-e, vagy nem, az nem jelen problémánk — egy valóság tudomány — síkjára tartozik, hanem a kultúrkritika mezejére. Számunkra elég, ha a *kultúrkör* szerepel a közösségek sorozatában, mint amely egy menzefölötti (szupernacionális) életsíkot képvisel. Legtípusabb példája ennek ma is a Nyugat, melynek egész kultúráján végigvonul a görög-római kultúrhagyomány.

Ugyancsak figyelmen kívül hagyhatjuk a *regionális* közösségeket, amelyek bár élénk szerepet vittek a középkorban, de ma, a vasútkorszak, avagy ép a nagyterű gazdaság elérkeztével erősen háttérbe szorultak; ugyanez esik meg a finomabb lelki hatású «otthonias életkörnyezettel» («Heimat»), amely a nagyvárosias kultúra elérkeztével egyre inkább elhalványodó életkörnek számít. Marad így *négy* közösségfaj, amelyet nem lesz nehéz extenzív és intenzív sorrendjük szerint elhelyezni; áttekintésben:

A közösségek eme sorozatszerűségéből kiderülnek a következő, távolabbi következményeiben jelentős törvényszerűségek, illetve sajátosságok:

1. *A közösségek, amily mértékben extenzitásuk nő, intenzitásukban csökkenő értékűek*, és viszont. Legintenzívebb a család, ennek élete a legszorosabb, struktúrája sűrű szövetet mutat stb.; és ugyanez a kisközösség egyben a legkevésbé extenzív; valósággal törpe a mai, egyre dominálóbb közösségi életformákkal szemben, minő a nép, a kultúrkör.

Viszont az emberiség a legextenzívebb közösség, a legtágabb emberi életösszefüggés, ámde ugyanakkor szükségkép a legkevésbé intenzív is. Tragikus mozzanat ez minden idealistára nézve, aki hön lelkesedik az «egész emberiségért», és szorongva gondol humanista lelkével arra, hogy az egész emberiség tényleges szolidaritása nem üti meg a várt mértéket.

2. Ugyané sorozat-törvényből kiderül az, hogy van két közösségfaj is, amely egyidejűleg extenzív és intenzív is: a nép (nemzet) és a *kultúrkör*. Itt láthatóan *mind a két követelmény*, az extenzitás és az intenzitás kielégülést talál, oly értelemben, hogy a *nép* (nemzet) kevésbé extenzív, viszont intenzív egység, a *kultúrkör* pedig inkább extenzív, viszont kevésbé intenzív.

A fenti alapon a közösségek sorozattörvénye alapján rangsor állapítható meg és pedig a rangsor legkiemelkedőbb helyéről leszorulnak mindazok a közösségek, amelyek vagy csak intenzívek (család), vagy csak extenzívek (emberiség). Ezek egyoldalú alakulást, összeszővöttséget mutatnak. Az emberiség, mint reálisan is egységes életet folytató egység inkább csak a jövő ígérete, ma még ama reális életegységet a szellem túihatalmában bízó ideológusok érzik magukhoz közel, a történet elfogulatlan szemlélője e ponton inkább egy *potenciális* egység jellemvonását veszi észre.

b) A rangsorban *első* helyre jutnak a *nép* (nemzet) és a *kultúrkör*, miután ezek extenzív és intenzív jelleget tudnak felmutatni.

felvethető azonban általánosságban véve az a szempont, hogy értékrangsor megállapítására egyformán jöhet-e tekintetbe az intenzivitás és az extenzivitás? Bizonyára e helyen bővebb indoklás nem lesz szükséges az irányban, hogy belássuk: a pusztá extenzitás nem emelhet egy közösséget magasabb rangra; ha egy közösség csak tág, csak széleskörű, ebből még nem szokott egyúttal magasabb kultúráit is következni (pl. hunok) a történet tanúsága szerint. Ellenkezőleg: az élet intenzitása, az emberi életösszefüggés bensősége lényegesen fontosabb magasabb kulturális színvonal kialakulására nézve. *Az intenzitásnak primátusa van.*

Ez alapon az is nyilvánvalóvá lesz, hogy az úgy extenzitás, mint intenzitás szempontjából fennálló kétféle közösségfaj — a nemzet és a kultúrkör — közül a történeti fejlődésben nagyobb súly esik a nemzetre — nagyobb felelősség is —, mint a kultúrkörre. Nem szükséges nyomatékosan utalni arra, hogy amit elméleti alapon nyert szempontjainkból mintegy dedukáltunk, azt az indukció a történelem lapjain valóban fennállónak mutatja. A nép (a nemzet) *oly egység, mely a történeti életben min-*

dig az első vonalon mozog, mindig ez a kultúra tulajdonképeni televénye, s végül is a nép (nemzet) az, amely nem tud soha egy magasabb történeti felelősség síkjáról lesiklani; magában hordozza végzetét és rendeltetését.

Az épp előadott probléma, a közösségek rangsorának kérdése, természetsszerűleg nem etikai nézőpontból van feltéve. Az etika évszázadok óta következetesen az emberiség nézőpontját helyezte előtérbe, és ebben van valami, ami természetes: az etika nem annyira az életösszefüggések *valóságos* lehetőségeit vette tekintetbe, amint azok a reális történeti életben tükröződnek, hanem mintegy a kitűzhető ideál maximumát; így jut a közösségek sorában élre az emberiség, mint életközösség. Az eszmény túlfeszítése azonban észrevétlenül elvezet a valóság tekintetbevétele mellett. Az «emberiség» szempontjának mellőzése etikai nézőponton a leginkább anethikus cselekvésnek tűnik fel, t. i. «emberietlenségnek». Ennek ellentéte (az emberiség szolgálata) azonban nem a legelső sorban kötelező. Nyelvünk enged egy különbségtételt: az *emberiesség* az, amivel minden ember tartozik embertársának; az *emberiség* pedig csak az a legtágabb embercsoport, az a közösség, melyben emberek egyáltalán együtt élhetnek. Mi itt nem az etika nézőpontján vizsgálódunk, hanem a ténylegesen fennálló életkapcsolatokat nézzük, a *reális*, azaz a történetileg lehetséges, illetve fennálló közösségeket. Ezen a szociológiai síkon, kétségtelen, a népek-nemzetek viselik a legnagyobb történeti felelősséget, fejlesztik legintenzívebben a kultúrát, hordozzák a leggazdagabb hagyományokat stb. Így a fenti rangsormegállapítás kizárólag szociológiaiainak tekintendő. Viszont a mi korunk jutott el oda, a távolközlekedés korában, a nemzetek közti kulturális érintkezés intenziválódásával, a nagyterű gazdaság beköszöntésével, hogy a «*kultúrkör* reális életegysége is csaknem ugyanúgy kezd megvilágosodni, ahogyan megvilágosodott a nép vagy nemzet egysége a XIX. század elején . . .

Áttekintvén az immár sorozatukban tekintett közösségfajokat, kiderül: a közösségek lényege *nem* kereshető egy, alapvonásnak gondolt *intenzív* életösszefüggésükben. Az egyes közösségfajok nagyon különböző intenzitásúak; a kiválókép «intenzív» családdal szemben már a kultúrkör, s még inkább az emberiség

alig mondhatók intenzíveknek. Így a közösség végre is lehet többé-kevésbé intenzív életegység. Lényegét más irányban kell keresnünk; az a kutatáshipothézis, mely szerint a közösség *sui generis* intenzív életkör, nem bizonyul kiindulásra alkalmasnak.

III.

Nagyobb kilátásunk van a közösség lényegének megközelítésére, ha felismerjük, hogy a közösségek *természetes történeti alakulatok*. Az új kornak kontraktuális, szerződéses államelméletei az emberi közösségeket is, mint ahogyan az államot, mesterséges, sőt racionális alakulatnak tekintették. A XIX. század elején bekövetkező romantikus reakció első történeti tette volt ennek a gondolkodási irányzatnak a megfordítása. Ennek végső következményeit ma sem vontuk le. Nem az a probléma, hogy megmagyarázzuk, közösségek miként jöttek létre hipotetikus, izolált egyének életének kapcsolódásából, hanem éppen fordítva, mikép alakulhat egyáltalán «egyéni» életvitel. A romantikusok a nép fogalmának számos mozzanatát már jól elemezték. A nép *eredeti* egység, amelynek elemei kezdettől fogva úgy nőnek együtt, mint egy természetes vegetáció. De túlhajtották is ezt a felismerést az organizmus hasonlatával. A közösség csak némiképp hasonlít egy organizmushoz, csak *organoid* jellegű. Elemei együtt nőnek, együtt fejlődnek, nem mesterséges módon hozatnak össze. Mit jelent a romantikus társadalomelméletnek ez a *negatív* tétele? Ma, röviden, a következőket konstatáljuk: i. Mindenki már *eredetileg* tagja egy-egy közösségnek, családnak, nemzetiségnek, törzsnek, népnek; ezekbe az egységekbe kiki beleszületik, azaz «*természetes tagságot*» nyer. Ez rendkívüli előny az egyesekre, mert ezáltal *természetes pozíciót* is nyernek, pozíció-és kötelékérés is ered meg bennük. Az egyeseknek nem kell kínos kereséssel, minő a modern pályaválasztás, megkeresniök helyüket egy társadalmi csoportban, vagy csoportok tömkelegében. Egyben természetes pozíciójuk révén *kötelességek* körébe is belenőnek. Az illető közösségek hagyományainak elsajátításával azon *személyi kultúra* részeseivé is válnak, amellyel egyéni életharcukat megvívják, — mindig közösségek a tulajdonképpeni nevelők; végül így az egyesek a maguk közösségének szolgálá-

tába állhatnak. Család, regionális kör, nép, kultúrkör — ez az egyén számára négy egyéni felemelkedési fokot, s egyúttal négy kultúrfokot is jelent. Ez alapon bizonyos életbeállítódásbeli egyoldalúságok is erednek. Vannak, akik egész életüket (családi érzékük) által adott körnek szentelik; vannak, akik a maguk regionális körébe zárkoznak, ennek körén nem nézve túl (lokálpatriotizmus); a legtöbb ember hazája, népe érdekkörén nem emelkedik felül (patriotizmus) s így egy kultúrkör szélesebb körébe nem illeszkedik bele stb. Mindez egyéni hajlamtól, neveléstől és egyéni műveltségbeli színvonalától függ.

Jellemző, hogy ama közösségek egész sorába tulajdonkép egyszerre *születünk* bele, de csak fokozatosan *illeszkedünk* bele, műveltségünk, életkorunk előhaladásával. A gyermek először a családjáé és szülőföldjéé, csak a felnőtt lesz valóban tagja népének, nemzetének bizonyos *belenevelkedési idő* («noviciátus») elteltével. Ugyancsak bizonyos idő, $\frac{1}{2}$ —1—1½ évtized szükséges idegenből jötteknek az asszimilálódásához is (ez a «noviciátus» egyénenként igen különböző) . . . Ez, íme, a természetes összeforradás útja: kiki egy nagy *egész* tagjaként *nő fel*; a közösség tagjává lesz azáltal, hogy felnövekedése folyamán elsajátít *egy közösségi kultúrát*.

2. Az említett organizmushasonlat a közösségek *történeti magatartására* is némi indítást ad. A közösségek «organicitásuk» folytán nem merevek, hanem hajlékonyak: megvan a restitúciós energiájuk. Ez népek történeti sorsában kiválókép megfigyelhető; a magyar nép a török hódoltság idején pl. (1541—1691-ig) 150 éven át nélkülözte néptalajának éppen a középső részét, lelkileg soha be nem hódolt; szüntelenül vérzett, keresztény kultúráját és népi moralitását fenntartva, és 1—1% század alatt helyrepótolta elvesztett népi erőit. Ez a nagyarányú helyrepótló képesség nem egy más népnél is megtalálható. Ugyanígy van ez települési egységek károsodásánál; árvíz, háború, földrengés kárai helyrepótoltnak stb. Ez az organizmushasonlatból fakadó teoretikus indítás annak belátására vezet, hogy egy család, regionális közösség (territórium), egy nép stb. tulajdonkép elsőrangú *önigenlő* energiával rendelkezik: *természetes közösség* a történeti akcióegységek tulajdonképpeni alapja. Ennek kiváló jelentősége különösen akkor tűnik ki, ha

a természetes «közösségeket» a racionális-mesterséges egységekkel: az organizációkkal vetjük egybe.¹

Az organizációk céltudatos szervező tevékenység eredményei, gyakran teljes egészükben műtermékei. Valóban csodálatos szemlélni és elemezni egy modern vállalatot, üzemet, melyek olyannyira precízen együttműködő elemeket egyesítenek. Azonban nem egy, nagy történeti válság figyelmeztet arra, hogy ezek minő mértékben merevek, eo ipso törékenyek, válságba, illetve csődbe jutnak. Ismerünk elég sok oly magyar falut, mely a legveszélyesebb helyen: a török torkában élt, száz éven át 2—3-szor is teljesen elpusztult, a lakosság elmeneült és ismét visszatért a veszélyes zónába, hogy tovább éljen a földjén, bárha akkor föld másutt is még aránylag bőven volt. A nép, mint történeti egység, hasonló szívóssággal tart ki csodálatos arányokban. Az organizáció nem szívós, hanem merev és törékeny.

3. Nem emelkedik ki eléggé a romantikus közösségelméletből az, hogy a közösségek nemcsak *természetes* egységek elemeik hasonló származása, jellege, kultúrája folytán, hanem *természetes településtömbök is, amelyek bizonyos kikerekítési tendenciát is mutatnak*. A közösségi ember «növény-ember», aki talajához hű és nem gyökértelen. Az a csoport, mely ősei életét folytatja, egyben szomszédosan *települt is*, azaz bizonyos *tértartó* tendenciája van. Egy gazdasági organizáció, üzem ilyen «gyökerező» tendenciával kevésbé bír. Nagyüzemek, világcégek számos országban fiókokkal rendelkeznek, illetve különböző helyeken szétszórt részüzemekkel. Ezzel szemben egy-egy közösség aránylagosan fix települési egység. Ily alapon az *exclav-okat* nem tarthatjuk normálisnak. Ha pedig oly népre bukkanunk, amely merőben szét van szórva, ezt természetellenesnek, esetleg tartós abnormitás-forrásnak kell tekintenünk (minők a középkori örmény, az újkori cigány stb. össze-vissza települések).

A közösség legkisebb egysége, a család természetesen él egy helyen, épígy a regionális, a népi közösség, a kultúrkör stb. Ez a természetes együttélésből folyó természetes tendencia a közösségek *konvergenciája*; oly mozzanat ez, melyre a XVII—

¹). V. ö. Dékány: Communautés et organisations. 1941. 2. fejr.

XVIII. század dinasztikus államrendszere természetes közösség iránti érzéketlenségében nem figyelt, azt súlyos hatásaiban még nem ismerte és így századunkra maradt a kisebbségi kérdések özönében a *mesterségesen teremtetett exclav-ok* számos, nehéz kérdése.

4. A romantikusok óta a közösségelmélet kellő súlyában feltárta a közösségeknek mint *kultúrahordozóknak* elsőrendű szerepét. Családi nyelv, regionális nyelv (nyelvjárás), népnyelv, kultúrköri nyelv (középkori latin a Nyugaton) csak külső jelei annak, hogy egy lehetőleg egységes jellegű kultúra kíván fennmaradni általuk. A művészet, szokások, vallás stb. nagyjában közös elemekből állanak egy-egy közösségen belül.

5. Téves volna azonban egy lépéssel a kulturális hagyaték-nál is tovább menni, holott ma erre nem egy indítást találunk. Ha a szellemi egységet a romantikus «népszellem»-elmélet túlhangsúlyozta, ennek megvolt a maga történeti oka: az individualizmussal és racionalizmussal állott az szemben. Azonban nemcsak a történelem tanulmánya, hanem a romantikusok óta lefolyt század is arra indít, hogy egy-egy közösségnek a magyar-*rázó* alapját nem éppen a hasonló *típusban találjuk*. Férfi és nő, ifjú és agg, műveltebb és kevésbé művelt, százféle karakterológiai típus található normálisan egy közösségen belül. Ezt nevezzük a közösségek *polytipizmusának*.

A szociológiai elméletek sokáig egy átlagos alakulathoz szükséges tagok tulajdonságait magyarázgatták ki (pl. Giddings: «consciousness of kind;» Tarde: imitation etc.); ezzel szemben újabb elméletek nagyobb nyomatékot adnak annak a felismerésnek, hogy a hol kisebb, hol nagyobb közösségek belül kiválókép differenciáltak s az egyes közösségi tagok sokfélék lévén, maguk is keresik másokban önmaguk *kiegészítését*.

A közösség élete feltűnően gazdag; így a közösség tagjai sem egyformák. Magát a polytipizmust is in ultima analysi *természetesnek* kell tartanunk.

6. Nem ritkán találkozunk azzal a lappangó feltevéssel, mely szerint a közösség belső viszonyaiban egyszerű: ki-ki egy ösdemokratikus egyenlőség, *testvériség* viszonyában van egymással, tehát a közösség általában *nem* tagozott. Ezzel szemben egy történelmi realizmus talaján állva a közösségeket is általában

vertikálisan tagozottaknak kell mondanunk. A közösség tagjai-általában — nem élnek egy égalitárius testvériség örökké nyhe éghajlatában, hanem itt is vannak vezetők és vezetettek: van tehát mindenütt (normálisan) *közösségi elit*. A három legfőbb közösségi fajban jól látható ez a történelem lapjain; van regionális elit, van népi (nemzeti) elit és van egy nemzetfölötti (szupernacionális) szempontokat is érvényesítő elit egy-egy kultúrkörben. A magunk részéről örvendünk, hogy a közösségek fölé- és alárendeltségi viszonyait Hans Freyer professzor, a maga kitűnő történeti érzékével, már jó ideje plasztikus megvilágításba helyezte. A régebbi közösség-szociológusokkal szemben írja:¹ «A közösség fogalmának, felbomlásának és ellaposodásának nem szegül ellene a (mai) tudományos jellegű társadalomtan, mint amennyire az szükséges volna, hanem enged ama felfogásnak, amely szerint minden társas alakulatot, melyben egy mégoly szétfolyó, ‚bensőséges kapcsolat‘ emberek között fennáll és amelyben semminő határozott cél az embereket észszerűen össze nem hozza, máris *közösségnek* minősít. Ez nem meghatározása, hanem eltékozlása a közösség fogalmának . . . Nem mindenütt, ahol emberek közti távolságot hidalunk át s nem is mindenütt, hol lelkek összecsendülnek és emberek szívei egymásba olvadnak, van előttünk eredményként valaminő *közösség*».

A közösségek nem lágy lelkeknek a múltba, avagy a jövőbe vetített, szelíd utópiái, hanem egyik formája a közösség a reális-történeti életnek a maga küzdelmeivel, életrizikójával, fegyelmével s egész, gazdag sokrétűségével. Ugyancsak H. Freyer hangsúlyozza:² «őrizkednünk kell attól, hogy a közösséget lélektanilag vagy erkölcsileg túlegyszerűnek fogjuk fel, t. i. benne csak bizonyos lelki indítékok vagy bizonyos erények egyeduralmát lássuk. A közösség emberei is természetszerűleg époly különbözök lesznek, mint aminők általában az emberek: férfi és nő, gyermek és agg, bátor és gyáva, tehetséges és ostoba akad köztük. Ezek egymást szeretik avagy gyűlölik, elviselik avagy nem. Tévedés az, hogy egy közösségben mindent szeretetnek kell elárasztania.

¹ Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. 1930. 241. 1.

² U. a. 243. 1.

Az a feltételezés, hogy a közösség *csak* bensőséges és testvéri lehet, voltaképp egy formális szociológia reliktumuma (v. ö. I. 3), amely egy viszonyalakulatot, magatartást *önállónak* tud elképzelni, sőt reá egy alakulatfajt ráépíteni, holott mint láttuk, az emberek közti viszonyok alakulása mellékterméke magának az életnek, amelynek lényegét a reálsan szükséges *funkciók* teszik ki. Eme funkciók közepett alakulnak ki «viszonyok» is.

A közösségek ezerféle funkciót kifejtő egységek s funkcióik közepett ezerféle viszony is alakul ki. Nem pedig egy lágy, égalitárista és testvéries viszony «a közösséget fundáló». A formális szociológia téves előfeltevéseit ideje végleg elfelednünk.

IV.

A közösségeket természetes, de egyben *történeti egységnek* mondtuk. Ez a történeti idők során magatartásának következetességében, legalább sorozatszerűségében nyilvánul meg. Egy közösség mindig quasi-személyiség. Mint ahogyan a személyiséget életének többé-kevésbé hosszú folyamán — nem épp tartalmilag — látunk egységnek, mely időben azonos «én»-mag tudatát hordozza, épúgy egy közösség is időben egység, *történeti egység* a maga irány-azonosságában. Egy család, mint kisközösség, ugyan csak évtizedek sorára tekinthet vissza, de egy regionális, avagy népi közösség már századok sorára. Egy nép lényegében «századokban gondolkodik», s úgy lehet egy, sőt több évezredben is. Magatartásában lényeges szerepet játszik a történeti emlékezés, kultúrájának központi eleme a történelmi kultúra. A közösség lényegének ezen eleme röviden: a *történetisége*.

Hasonlítsuk ezzel össze a modern idők mesterséges szervezeteit. Vállalatok, üzemek, egyesületek stb. a legtöbb esetben a jelenből s a jelennek élnek, a jelen perspektíváját érvényesítve. Igazi történeti perspektívára a legtöbb esetben nem törekszenek, nem is tesznek szert. Az ő életelvük nem a történetiség, hanem az *aktuálizmus*. Sikereikről rendszeren évenként számolnak el; programjuk rendszerint egy-két évre, legfeljebb évtizedre terjed.

A történetiség szemben áll az aktuálizmussal és viszont.

A közösségekbe bezárt és hordozott múlt akadályozza azt, hogy egy közösség átadja magát a pillanatnak, kimerüljön momentán szükségletek kielégítésében és pillanatnyi jelszavak követésében. Ezért a közösségek életvitele általában *nagyvonalú*. Ezt a nagyvonalúságot csak a történelem tanulmányozása mutatja be eleven képében. A nagyvonalúság a történeti idők hosszszmetszétének érzéséből ered.

A modern idők éppen erre kevésbé nevelik az embereket, mert habár a XIX. század historizmusa behatolt is az iskoláztatásba, az a széles tömegeket mégis csak kevésbé érinti, inkább a «gazdasági kérdések». aktualitásai vannak előtérben. Általában az aktualizmusra való beállítottság jellemzi a modern társadalomszemléletét. Mi következik ebből? Egy tragikus vonás a modern társadalomszemléletben: egyre kevésbé vagyunk képesek a közösségeknek — *időben* — századokra szóló életét a maga jellegzetességeiben és összefüggéseiben plasztikus módon felfogni és megjeleníteni, valamint a közösségek élete — *térben* is — egyre áttekinthetlenebbé válik. Egyre nagyobb lesz az érzéketlenség a közösség sajátos életigénye és életritmusa iránt, sőt nem egyszer a modern élet köreiben közösség iránti vakság tüneteit kezdjük szemlélni.

Oka ennek a hanyatlási jelenségnek nemcsak a XVIII—XIX. század individualizmusa és liberalizmusa, hanem a társadalom növekvő nagyméretűsége, annak egyre áttekinthetlenebbé válása, az anonimitás előtörése, last not least az, hogy a modern mesterséges organizációk — kivált a gazdasági üzemek—fürgé aktivitásukkal, hangos lármájukkal, szüntelen beszámolóikkal nagyon is előtérbe léptek. Immár a társadalom organizációkkal való telítődéséről szólhatunk.

De oka a mai társadalomszemlélet mai egyoldalúságának (melyet az alább megvilágítandó műszóval a mai társadalomszemlélet *monotelisztikus beidegződésének* nevezhetünk), a mai ember szüntelen aktivitásra való hajlama is, amely nem riad vissza a rögtönzésektől. Valóban a mai, mesterséges szervezetek kiváltképpen a rögtönzések atmoszférájában élnek, a pillanatot ragadják meg (ami éppen nem kifogásolható), de sokszor csak a pillanatot is elégitik ki (ami bizonyára elégtelen).

A közösségekkel egybevetve a modern mesterséges szer-

vezetek efemer alakulatoknak tűnnek fel s ezeket szemlélni sub specie actualitatis kétségtelenül könnyebb, mint a közösségek nagy részét a maguk évszázados életritmusában vizsgálni.

Így jut egyre inkább hátrányos helyzetbe a közösségek lényegének a kutatása is. Egyre inkább oly problémákat teszünk fel, amelyekre bennünket a mai, mesterséges szervezetek látása indított; egyre inkább elhallgatnak azok a problémafeltevések, amelyek a természetes és történeti közösségek lényegéből fakadnak. Ezt a kiváltkép modern jellegű nehézséget tudva, léphetünk kérdésünk középpontjához.

Minden társadalmi alakulat, legyen az organizáció, avagy természetes közösség, nem pusztán ténylegesség, avagy jelenlét, hanem feladat is, és így nemcsak okaiban, feltételeiben kell vizsgálnunk, hanem az alakulat *értelmét* is keressük. Ez köznapin nyelven abban a kérdésben csúcsosodik: «mi *célja* van ennek a közösségnek, avagy annak a társadalmi berendezésnek»? A cél problémájának felvetésekor a közösség nehéz helyzet elé szokott kerülni: nem tudja felmutatni, «minő célra» alakult, viszont a mesterséges organizációk a maguk célját tudják, megvallják, sőt hirdetik is toborozásra, avagy önigazolásra irányuló akaratlan tendenciával. Az organizációk a célok terén hangosak, a közösségek pedig különösképp némák. Ez látszólag igen jelentéktelen szimptóma egy társadalmi tényállást illetően, holott ez mutat majd egy középponti jelentőségű tényre.

A közösségek, melyek a maguk történetiségük folytán szükségkép *tartós* kapcsolatok, nem alapítatnak előre kitűzött, racionális *célok* tudatában — ez volna épp a «szervezés» első lépése, — sem nem alakul úgy, hogy állandóan evidenciában tartja a maga céljait: a közösségnek *latens* célállománya van. A közösség, mint természetes alakulat, nem egy-egy életcél útvonalán halad, hanem *mindennemű* cél irányában képes élettevékenységet kifejteni.

A mesterséges szervezetek — *egy-egy* célnem irányában megindított szervező tevékenység eredményei — speciális célúak, azaz *monotelikus* jellegűek. Alapvető felismernünk azt, amit sem Tönnies, sem Vierkandt, vagy követői nem láttak meg, hogy a tulajdonképpen — azaz szorosan morfológiai értelemben (és nem publicisztikai szétfolyóságában) vett — «közösségek» soha-

sem speciális életberendezések, hanem *életegészek*, amelyek minden irányú élettartalmat kifejleszthetnek, de facto ki is fejlesztenek, azaz *politelikusoknak* mondhatók.

Az épp a modern társadalomszemlélet sajátságos fogyatékosága, hogy már elvesztette az érzékét a sokcélú, politelikus élet-egészek látása iránt, s mindig valamely társadalmi berendezésnek a *konkrét* jellegű célja iránt kérdezősködik, a kérdést a *monotelizmus* irányában teszi fel. Ennek még modern, képzett szociológusok is áldozatul esnek; félreismerik az ősi «közösségek» alapvető tényállását, hogy t. i. azok ősiek, differenciálatlanok, *tehát* politelikusok. Fr. H. Giddings¹ pl. ezt írja a régi- ősi kisközösgéről: «A háztartás (család) lényegében (sic!) gazdasági szervezet, a nemzetiség lényegében (sic) jogi szervezet, a patria lényegében (!) vallásos szervezet, és a törzs lényegében katonai szervezet». Ime, a modern beidegződés egy, különben kiváló kutatonál! Az a kifejezés, hogy ez és az az ősi, természetes közösség «lényegében» minő *speciális* célú, eltakarja annak a kérdésfeltevésnek a jogosságát, hogy egy ősi, tartós életközösség nem is lehet soha speciális célra «alakított», hanem egyszerűen *fennáll*, mint egy *egyetemes* életösszefüggés alapformája, azaz mint egy *természeténél* fogva politelikus «közösség».

Ezzel szemben a mesterséges organizációk nem természetesen «állnak fenn», hanem létrehozatnak — egy «alapító aktus» útján, mint ahogyan egyesületek, alapszabályokat létrehozva, avagy kereskedelmi társulatok, amelyek az országos törvények sablonjai szerint alakulnak meg. Az ily «alapításnak» természetesen évszáma van, míg a közösségek «megalakulásának» időpontja a legtöbb esetben bizonytalan; egy nép esetében az évszázad is. Csak a legkisebb közösségről, a családról mondjuk, hogy valaki családot «alapít», ámde ennek erkölcsi jellege, érzelmi atmoszférája megakadályozza, hogy azonosítsuk egy célracionális egyesülés «alapító» aktusával.

Az említett tartós közösségek céljai ötféle célnem síkján mozognak: politikai (exisztenciális-létfenntartó), vallásos, gazdasági, szellemkulturális és biológiai (differenciális értelemben: faji) síkon. A gyakorlat ezen *célnemeket* természetesen százfelé

¹ A szociológia elvei. M. ford. 329. 1.

specifikálja, a tényleges megfigyelés azonban rávezet arra, hogy egy mesterséges organizáció mindig — ha sok célja van is — *egy célnem keretén belül marad*. Egy bank pl. foglalkozhatik áru-forgalommal is, «érdekelve van» sokféle üzleti ágban, de (általában gazdasági) életkörben mozog, eo ipso nem alapít vallást, nem állít fel hadsereget stb., épúgy, mint ahogyan egy biológiai célkörben mozgó szanatórium sem; egy monotelikus organizáció csak akkor életképes, ha a *maga* célkörét, *célnemét* nem lépi túl. Az illető célkör pedig a résztvevők számára kifejezetten tudatos is.

Ezzel szemben egy közösség, pl. egy nép élete az *összes célnemek irányában elképzelhető, illetve tényleg mindennemű cél irányában ki is fejlődik*. Ez éppen a közösségek legfőbb sajátossága: a politelizmus. A célok állománya így «differenciálatlan», ami negatívumnak látszik, de csak hibás kérdésfeltevés folytán; a való tényállás a követhető célok roppant gazdagsága. Egy ily embarras de richesse az alapja annak, hogy egy közösség a maga céljairól nem tud számot adni.

Történeti szempontból természetesen a célok latens állománya végtelen, de ebből hol egyik, hol másik célnem koronként különösebben kiemelkedik; ez az eset: egyes célok korbeli *aktualizálódása*, amely azonban sohasem jelenti azt, hogy a közösség «monotelizálódik». Egy nép pl. juthat oly válságos helyzetbe, hogy szinte minden célját politikai célok követésében látszik kimeríteni, azonban ez csak egy *korbeli cél-domináns* lesz, nem pedig «közösségi» lényegének az elvesztése, mert másik korban ismét a vallási, a gazdasági, vagy a szellemkulturális cél fogja a közösséget foglalkoztatni kiválókép.

A közösségeket politeliájuk alapján mondhattuk s mondtuk már többször élet-«egészeknek». Felmerül a kérdés, vajjon egy közösség, pl. egy regionális egység nevezhető-e valóban társas *életegészeknek*? Erre vonatkozó feleletünk nemcsak épp a közösségekre vonatkozik; először is általában kell feltennünk a kérdést: lehet-e *egyáltalán* «egész» valamely társas csoport, egység, alakulat? E kérdés *minden* társadalmi alakulatra vonatkozik, tehát egy alakulattani egyetemes kérdés.

Feleletünk ebben a vonatkozásban egyszerű. Általánosságban *semminő* társas egység nem «kerek» egész, hanem csak egész-

kísérlet. Hatásaikkal oly sokféle, többé-kevésbé erőteljes, társas egység keresztezi egymást, hogy az élet egysége, az élet-«egész» csak többé-kevésbé töredékesen valósulhat meg. Számos, de nem minden egységnek tulajdonsága ön-kikerekítésének hajlama; többé-kevésbé lezárkózni, esetleg centralizálódni — általában tömörülni — akar. De *nem* mindenik kíván társas *egésszé* lenni, hanem kiválókép a közösségek. És tudnak egészek lenni. Ezek, mint láttuk, elvileg nyitvatartják a kaput bárminő életcél előtt, azokat összefogják, a célokat némiképp egyeztetik is. Más egységek — épp a monotelikus szervezetek — a célok egyik-másikát maguk számára kiválasztják, a többivel szemben viszont legalább is közömbösek. Így nem minden társas egység egyben *életegész* is. Az egység a bonyolult társadalomban műidig, de nem egyformán relatív.

Eljutván problémánk magvához: ahhoz, hogy a közösségek lényegét politelizmusukban látjuk, feltehetjük a kérdést: vajjon minő gyakorlatiasabb hatása van, vagy lehet ennek az elméleti jellegű felismerésnek?

1. Egy közösség mindig egy *életegész* színében tűnik fel. Következésképpen ennek az, hogy az egyesek, mint közösségi tagok, a maguk *egész életét* bekapcsolhatva láthatják a maguk közösségébe. Ezt az egész bekapcsoltságot mondjuk «*teljes*» vagy *szerves tagságnak*. Egy mesterséges organizáció, egy üzem pl. csak «*speciális tagokat*». ismer, akiket éppen azon cél érdekében vesz igénybe, amelyre az illetőt felfogadta, alkalmazta, pl. gazdasági célokra. Viszont az üzem merőben közömbös az illetőnek a vallásos életfelfogása iránt, avagy az iránt, hogy biológiai kötelezettségének lehetősége, az utódokról való gondoskodás, családalapítás stb. fennáll-e. A speciális tagság tehát speciális «foglalkoztatottságot». jelent, de nem jelent egy *életegészbe* való bekapcsoltságot; ilyent csak egy közösségbe való bekapcsoltság — teljes tagság — hozhat magával. Az ú. n. szociális kérdés mögött a XIX. században épp az állott, hogy a munkás, ki egy üzem tagja volt, nem érezte magát egyben egy *életegész* tagjának is.

2. Az egyesek egész lelki habitusa más egy természetes közösségben és más egy mesterséges szervezetben: az utóbbiból ki- és beléphet (tetszése szerint a legtöbbször), helyzete

tehát labilis, míg helyzete egy közösségben természettől fogva «adott» és állandó jellegű. Ebből következik az egyesnek nagyobb *felelőssége* és *áldozatkészsége* is a közösség iránt, mely élete feláldozásáig emelkedik; ez normális, viszont organizáció-tagok számára szupernormális és kivételként is alig fordul elő. Közösségi tagság nem is nevelhet önző álláspontra és rideg célracionálásra, mint ahogyan a célracionális, mesterséges szervezet tagsága.

3. A közösségi tagok közel maradnak egy stabilis közösségi rend gondolatához, *sit venia verbo*: ösztöneihez, és elfogadják a közösség *sorsának* irracionális eseteit, valóban sors-vállalók; ezzel szemben a célracionális szervezetek «speciális tagjai» nem érzik magukat egy sorsközösségben, sőt a sors irracionális gondolatával szemben a társadalom «célszerű berendezését»), a mechanikus üzemi életműködést, előreláthatóságot stb. minden áron *követelik*, s mivel ezt a történeti közösségek biztosítani nem tudják, könnyen *elfordulnak* a közösségi eszmétől, a társadalom labilis elemei lesznek stb. A további kérdések már inkább karakterológiai térre kívánkoznak.

Gyakorlati, szociálpolitikai síkra tartozik a kétféle — közösségi és szervezeti — tagság következményeinek végigelemzése. Itt meg kell elégednünk annak kiemelésével, hogy a közösség politelizmusa és az organizációk monotelizmusa a társadalmi kérdések megoldásának gyökereihez tartoznak. Alapvető az, hogy a közösségek az egyeseket sokoldalúlag *kötik meg*, de egyben sokoldalúan *támogatják is*. Már Tönnies megsejtette, hogy a régebbi stílusú közösségi életforma *stabilis* és *sokoldalú*, az újabb «Gesellschaft»-(társulati) életforma *labilis* és *egyoldalú* megkötöttséget jelent, s e kétféle társadalmi szerkezet eltérése alapvető. Mi más oldalról fogva meg a kérdést, hasonló eltérésre bukkantunk. De célunk volt nem kétféle kulturális «stádium» feltüntetése s elemzése (stadiológia), hanem tisztán szociológiai téren mozogva kétféle társadalmi *egység* — közösség és organizáció—szerkezeti alapjának kettéválasztása. Egy jövő *szerkezeti elemzés* további feladatokat fog maga után vonni.

Teljes tudatossággal haladtunk módszerünkben az *ideáltipizálás* irányában. Nem tehetjük ugyanis magunkévá azt az álláspontot, amely a valóság egészséges és abnormális elemeit

hajlandó egymással összekeverni. Az, amit feljegyeztünk, a közösségek egészséges formáihoz tartozik. Viszont megjegyezhetjük, vannak *közösség-torzók*, vagy *közösség-törmelékek* is. Ezek vagy egészségesek voltak és történeti szerencsétlenség, esetleg belső bajok útján elfajultak, (sok ilyen elfajult *regionális* közösség van, amely immár nem fejlődésképes, csak egy oktalan partikularizmus otthona), vagy pedig nem tudtak kifejlődni, pl. egy törzsszövetség nem tudott «néppé» átalakulni, hanem laza halmaz maradt egy nép életének csupán a látszatával. Végül vannak esetek, amidőn egy közösséget egy nagyobb történeti erő szétdarabol és elszórt részei mint közösség-törmelék más népek közé ékelten tengetik életüket. E kérdések további tárgyalása másfelé gravitál.

V.

Hátra van még annak megvilágítása, hogy *lélektani* téren minő fősajátosságai vannak a közösségeknek.

Minden egycélú, monotelikus szervezet lényeges pszichikai motívuma egy kitűzött cél, mely mint *motívum*, állandó és egyirányú hatást gyakorol; mintegy az összes, lehetséges motívumok egy szűk útvonalra tereltetnek, az ellentétes motívumok pedig, mint zavaró momentumok, kiküszöböltetnek. Egy gazdasági vállalat pl. a szerzés motívumát engedi érvényesülni, egy kutató intézet egyedül a kutatás motívumát. Így alakul ki egy *monotelizált lélek* belső berendezése. Vájjon ott, ahol a lélek egy sokcélú, politelikus közösségi élet közepett találja magát, nem következik-e be szétszórtság, a rendezetlen motívumok ingatagsága lesz-e a lélek uralkodó vonása? Ez a feltevésünk nem következik be.

A közösség *mély-társulás* s itt a léleknek a legmélyén találunk oly irányító hatalmakat, amelyek egy közösségi lélek egészét jellemzik: érzületeket. Az érzületek nem kaotikusan állnak egymás mellett, hanem a közös élet, a hagyományok, a közös sorsézés által *összehangolt* érzületek gyanánt. Ezt a harmonikus együtttest nevezhetjük *consensusnak*, eltérőleg Comte tágabb fogalmától,¹ és közelítve a még mindig kissé bizony-

¹ Comte még a lélektaninál sokkal szélesebb értelmet tulajdonít a fogalomnak (v. ö. Soziologie. Übers. v. Dorn Jena. 1923. I. 236.

talán Tönnies-féle fogalmazáshoz. Tönnies már világosabban utal arra, hogy a lélektani összeforrasztó alap a közös érzület: «Gegenseitig gemeinsame, verbindende *Gesinnung, als eigene Wille einer Gemeinschaft*¹, ist das, was hier als Verständnis (consensus) begriffen werden soll. Sie ist die *besondere* soziale Kraft und Sympathie (?), die Menschen als Glieder *eines Ganzen* zusammenhält. A consensus-szó különben többféle variációban fordul elő. «Eine Gesamtform des *gemeinschaftlich bestimmenden* Willens... nenne ich *Eintracht* oder Familien-Geist (concordia, als eine herzliche Verbundenheit und Einigkeit). ‚Verständnis‘ und ‚Eintracht‘ ist eines und dasselbe.» Ha a műszavak foszforreszkálnak is, a lényeg már tisztán áll előttünk.

Az érzületre nézve itt röviden csak annyit kell megjegyeznünk, hogy az *potenciális* motívumok *habituális* együttese, és így igen állandó jellegű beállítottságot jelent; «rögtönzött» érzület — *contradictio in adjecto*. Ezzel szemben a Tönnies által tévesen bekapcsolt szimpátia ingatag lehet: valakivel ma szimpatizálok, egy év múlva nem.² Visszont szerfölött visszás volna az, ha valaki háborús válság idején azt vallaná: most már «nem szimpatizálok» a néppemmel.

Épp az mutatja az érzületeknek — így a consensusnak is —

242. 1. stb.); szó van von einem «allgemeinen Begriff dieses unvermeidlichen *universellen Consensus*, der alle beliebigen Erscheinungen der lebenden Körper kennzeichnet und den das soziale Leben im höchsten Grade offenbart.» Avagy megteszi «den ersten direkten Schritt zur rationellen Vorstellung eines Grundlegenden Consensus zwischen dem Spezialsystem der Einrichtungen und dem Gesamtsystem der menschlichen Zivilisation stb. Ez általában a *szükségképeni korreláció* fogalmával esik egybe, és nem egy lélektani motívumsorral.

¹ Gemeinschaft u. Gesellschaft. 9. § 4—5. kiad. 19. 1.

² Ezért lehetetlen az, hogy mint a formalista Vierkandt, a *barátságot* közösségnek mondjuk, a közösségek közé soroljuk. Ez a néhány egyén szoros kapcsolatára szorítóköző viszony legfeljebb közösségkísérlet, avagy közösség-csira szóval írható körül. Hiányzik a baráti csoportból nemcsak az *érzület* gazdag szövevénye (e helyett csak «erős» szimpátia található), hanem az életcélok sokoldalúsága, a közösségekre jellemző politelia és last not least, a baráti viszony szükségképeninek látszó *tartóssága* is. A formalisták rejtett módon individualisták; nagyon is az *egyének* «magatartásából» indulnak ki, s kevésbé figyelnek a csoport állandó életegységének lélektani biztosítékaira.

mélyen gyökerező voltát, hogy az érzület a maga tántoríthatatlanságában, irányazonosságában kibírja a legerősebb történeti viharokat is; a konszenzus *igazi* közösségérezület, melyet nem mozdít el sem erkölcsi nyomás, sem fizikai hatalom, sőt nagy fájdalom sem. Ezt mutatja a «kisebbségi helyzet»: egy néphez való tartozás érzületileg megmarad akkor is valakiben, ha az illető kisebbségi sorsra jut. míg az efemer szimpátia átcsaphat az antipátiába, addig a consensus acélsodrony a lélek mélyén. Ez okozza a közösségek különleges szívósságát, mely a modern organizációk fűrgeségével, alkalmazkodó hajlamaival gyakran éles ellentétet mutat.

Az *érezületek* virágzó vegetációt alkotnak a közösségi lélek mélyén, annak állandó jellegű *irányt* adnak: a közösségnek határozott *jelleme* van.

Egész más a lélektani képe a mesterséges organizációknak: ezek egy vágányon indulva meg, többnyire a pillanatnyi helyzet kiaknázására törekedve, «*érdekeiknek*» hódolnak. Mondanunk sem kell, mennyire jellemző a liberális-individualista korra az, hogy folyton a követendő, illetve érvényesítendő «*érdekeikre*» hivatkoztak, egy cél-racionalizmus síkján mozogtak. Gyakran feltételezték, hogy nincs is másnemű lelki motívum, mint az érdekek, amire az urbanista római jog nem kevés indítást adott.

Az érzület a lélek mélyén lakozik, mint ahogyan egy nagy fa gyökerei a mély talajrétegeket keresik fel, s onnan szívják táplálékukat, a növekvés energiáit. A közösségek ép úgy mély «*érezületi*» rétegekből táplálkoznak, míg az érdekek — a «*helyzet*» következményei — a helyzethez képest gyakran változnak. Az érzületek lenyúlnak a fajra jellemző ösztön világába; az érdekek viszont az individualista racionalitás felületi rétegeből törnek elő. Ezért van az, hogy pusztá érdekekre közösségi élet soha nem alapozható.

Az *érdekek* hidegen racionális tud lenni, s nem áll szemben következetesen az egocentrizmussal, oly magasnyomású indíték, mely hirtelen hat, de nem tartós. Ezzel szemben az érzület a közösségi élet mélyebb régiója, amely mint az élet mélységi áramlata, nem ismeri a hirtelen irányváltást. Így válik — az érzületi mély-réteg állandó készenléte által — a «*közösségek*» élete a történet *stabilizáló* erejévé.

A múlt század individualista lélektana egy másik lélektani ténynek sem látta meg igazi horderejét: a kegyeletnek, amelyről rendszeren csak vallásos vonatkozásában emlékeztek meg,¹ holott ez is általában a közösség lélektanához tartozik.

«Ehrfurcht ist ein höherer Sinn» (Goethe). Sajátságos fajú értékelés, illetve tisztelő magatartás ez, amelyben emelkedettség, hála, gyakran áhítat vonásai jelentkeznek. Különös alapja a sui generis «közösségi» életnek. Különösségének forrása abban van, hogy *nem* racionális, *nem* kíván tudni a pillanatnyi helyzetről, mint ahogyan az érdek épp a helyzetet számolja le és likvidálja. Az érdek számára minden társadalmi mozzanat legfeljebb csak alkalmas, vagy alkalmatlan eszköz, az érdek kimerül az aktuális instrumentalitás szempontjában, a kegyelet épp ellenkezőleg *nem ismeri el* az aktuális és instrumentális szempontot, a pusztá hasznosságot. Miért? Mert az, amit a jelen *pillanat* mond valamire nézve, a közösség szempontjából, mely évszázadokban gondolkodik, egyszerű quantité négligeable.

Nem szabad azonban a kegyeletet egyszerűen *retrospektív* irányúnak felfogni. Nemcsak a múltra, a hagyományokra, ősi szokásokra nézünk vissza «kegyelettel», hanem az *egész közösségre*, így főképp az örök nép (nemzet) életének szükségességeire, problémáira, melyek «szentek» voltak és maradnak. A leggyakrabban hallott retrospektív kegyelet mellett van jelenre néző, prezentista és jövőre néző prospektív kegyeleti aktus is: ez utóbbi egyesül a közösség objektív szellemének és sorsának tekintetbevétele alapján kialakuló «tisztá tárgyilagosság» fogalmában.

Mindezek értékelő magatartások, s a kegyelet tárgya lesz az oly ember vagy intézmény, amelynek *belső magatartása* a magas értékekhez való *tiszta vonzódás* jelét mutatja. Így lehet kegyelet tárgya nemcsak egy megalkotott mű, mint egy közösség objektív szellemének kifejezése (pl. egy szobor, egy irodalmi mű, egy jogi codex stb.), hanem egy meg nem valósult *terv* is, oly törekvés, amelynek az iránya egy közösség lelkét, vonzalmát tükrözteti. Kegyelet tárgya lesz maga a *személy* is, azaz az értékhordozó, értékvalósító; egy művész, akit az örök Szép

¹Mint Goethe is (Wilhelm Meisters Wanderjahre. II. könyv I. fejt.).

vonz; egy tudós, aki a feltétlenül Igazat keresi, vagy vallja; egy államszervező, aki tisztán az Igazságosságért adta oda az életét stb.

Míg az egycélú, monotelikus szervezeteket csak többé-kevésbé ügyes apparátusoknak, jól konstruált készülékeknek érezzük, amelyek olykor a jól funkcionáló gépet juttatják eszünkbe, addig a közösségeknek kiérezzük a morális alaphangját; érezzük, hogy a közösség mélyen emberi dolog és át meg át van szöve finom kegyeletfonalakkal. Ezek nélkül nem is érezzük, hogy tökéletesedhetünk egyáltalán.

Még röviden egy utolsó lélektani tényállásra hívjuk fel a figyelmet: a *szolidaritásra*. Ez a fogalom a mai irodalomban ezerféle színt játszik, s bárminő zavaros zöngéi vannak is, egyre felüti a fejét az irodalomban, kiűzhetetlennek látszik. Próbáljunk pontosabb értelmet adni neki. Kiindulunk abból, hogy ez is a sui generis közösség lélektanához tartozik.

Jellemző a XIX. század liberális és technicista kultúrájára, hogy minő jelentőséget tulajdonítottak a munkamegosztásnak, amelyben társadalmi együttműködés alapjait vélték megtalálni. A pusztá kooperációt kétségtelen túlbecsülték. A *kooperáció* csak egy szurrogátuma a *szolidaritásnak*, sőt sok tekintetben a két fogalom ellentétet rejt magában. A munkás, ki egy mesterséges organizáció tagja, kétségtelenül kooperál a maga társaival, amennyiben azok is, ő is egy-egy egymást kiegészítő *munkarészt* vállalnak. A munkamegosztásban lévők specialisták találkozásai és ezért ez elégtelennek mutatkozik igazi *társas* kapcsolatok létesítésére. A technikai, közös munkacél összekapcsolja ugyan a munkarészeket, de ezen *felül* következik egy újabb probléma: mikép kapcsolódhatnak maguk a *személyek*. A speciális munka maga csak része az emberi életnek, s kívánatosnak érzik a kooperáción túl azt, hogy személyiségek egy-egy nagyobb egységbe forradjanak össze: az erre irányuló diszpozíció a szolidaritás. Ama nagyobb egységek mindig in ultima analysi *életegészek*: közösségek. Minden részmunkát végző rész-ember elégedetlen mindaddig, ameddig csak a részhez érzi magát kötve, pl. egy speciális üzemhez. Kooperál másokkal *valamiben*, de egyben tartozni is kíván *másokhoz*, személyiségekhez, akikkel együtt egy életegésznek kíván a tagja

lenni; íme, a szolidaritás, mint emberi vonzalom, az *Egész* kategóriája által nyer értelmet. A specialista szakmunkás tudja, hogy ő a munkakörén kívül családtag is, népének tagja is stb. és éppen ott érzi «személyiségét» érdekelve, amidőn egy élet-egész: egy közösség valódi, szerves tagjává *emelkedik*.

Éppen a szolidaritás diszpozíciója az, mely az emberi személyt kiragadja technikai s más, szűkebb szempontú «beosztásból», s valaminő *életegészbe* illeszti bele. A szolidaritás tehát diszpozíció egy egészre irányulólag. A szolidaritás az a lelki motívum, amely által a magunk *személyiségében* beletagolódnak egy-egy közösségbe. A kooperáción *túl* szükség van tehát szolidaritásra is, amely személyiségünk magasabb színvonalát egy közösség-egész keretében biztosítja. Ily lelki tényező látható lényeges alapja a közösségnek

A szolidaritás lényegéről, mint az emberi személyiség természet szerű önkiegészítési igényéről szólván, végezetül egy normatív kérdést kell érintenünk, amely az egyénnek egy közösséghez való hozzátartozását befolyásolja: az egyénnek *tudnia kell*, legalább is éreznie kell, hogy melyek azok az élet-egészet jelentő természetes közösségek, amelyekhez neki in concreto tartoznia kell egész lelkével. Ezt a köznapi életben kifejlődő átlagos társadalmi *szemlélet*, közszóval az élet-tapasztalat ma már nem minden esetben fogja benne világossá tenni. Vannak zavarok e téren, főképp a XIX. század közepétől kezdve. Nem kis nehézséget okozhat az, hogy jelentkezhetnek *ál-közösségek*, amelyek egy életegész vállalását pusztán ígérik, illetve képesek sugallani egy életegészet. Így látható meg a valódi közösségek elméleti tanulmányozásának gyakorlati szüksége is.¹

Dékány István.

¹ A fenti tanulmány, mely az *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* számára készült (*Das Wesen der Gemeinschaft* címen, 1942. évi.), tartalmazza utolsó részként a «közösségek» és az állam viszonyának vizsgálatát is. Ezt a terjedelmesebb tanulmányt folyóiratunk egy későbbi számában fogjuk közölni. *A szerkesztő.*